

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Факультету психології

<p>«Затверджено» На засіданні Приймальної комісії УДУ імені Михайла Драгоманова Протокол № 8 від 26 травня 2026 р. Голова Приймальної комісії</p>	<p>«Рекомендовано» Вченою радою факультету психології Протокол №_13_ від 4 травня 2026 р. Голова Вченої ради</p>
<p>Віктор АНДРУШЕНКО</p>	<p>Ірина БУЛАХ</p>

ПРОГРАМА ВСТУПНОГО ІСПИТУ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
для громадян України/ іноземних громадян та осіб без громадянства,
при вступі на навчання для здобуття ступеня доктора філософії
на основі ступеня магістра/ освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста

*галузь знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини»
спеціальність С4 Психологія
освітньо-наукова програма «Психологія»*

Програма вступного іспиту в аспірантуру з вікової та педагогічної психології для здобувачів наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю С4 Психологія. К.: УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024.

Укладачі:

Доктор психологічних наук, професор Булах Ірина Сергіївна, декан факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова.

Доктор психологічних наук, професор Волошина Валентина Віталіївна, завідувачка кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова.

Доктор психологічних наук, професор Попелюшко Роман Павлович, професор кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова.

Кандидат психологічних наук, професор Долинська Любов Василівна, завідувачка кафедри соціальної психології факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова.

Рекомендовано Вченою радою факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова (протокол № 13 від 04 травня 2026 р.)

ЗМІСТ

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

2. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ВСТУПНОГО ІСПИТУ

- 2.1. Порядок проведення вступного іспиту
- 2.2. Зміст програми вступного випробування
- 2.3. Структура та зразок білету
- 2.4. Критерії оцінювання на вступному іспиті

3. ВИМОГИ ДО РЕФЕРАТУ

- 3.1. Мета реферату
- 3.2. Вимоги до змісту реферату
- 3.3. Вимоги до оформлення реферату
- 3.4. Критерії оцінювання реферату

4. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Вступний іспит з вікової та педагогічної психології передбачений для осіб, які вступають на III (освітньо-науковий) рівень освітнього ступеня «Доктор філософії» за спеціальністю С4 Психологія. Програма іспиту відповідає навчальним курсам зі спеціальності в обсязі стандарту вищої освіти магістра спеціальності С4 Психологія.

Мета іспиту полягає у з'ясуванні знань вступників про:

- предмет та завдання вікової психології;
- методи дослідження вікової та педагогічної психології;
- передумови та умови психічного розвитку;
- закономірності психічного розвитку;
- теорії психічного розвитку;
- вікову періодизацію психічного розвитку;
- критерії психічного розвитку;
- психологічні особливості психічного розвитку на кожному віковому етапі;
- психічні новоутворення кожного вікового етапу;
- вікові кризи;
- предмет та завдання педагогічної психології;
- теорії навчання;
- поняття учіння, навчання, научіння, навчальність як здатність до навчання;
- учіння, його види структурні компоненти, рівні сформованості;
- психологію засвоєння знань, наукових понять і навичок;
- дидактичні принципи навчання;
- неуспішність учнів та її причини, шляхи запобігання;
- психологію виховання, психолого-педагогічні засади гуманізації освіти;
- теорії виховання;
- управління вихованням, самовиховання;
- вікову динаміку, формування властивостей особистості;
- індивідуальний підхід у моральному вихованні;
- поняття «важковиховувані діти», безпритульність, наркозалежність, статеві девіації підлітків;
- вчинок як критерій вихованості та вираження моральності, види вчинків;
- педагогічну діяльність, її психологічну структуру та функції;
- педагогічний контроль та його види;
- професійно значущі здібності та вміння вчителя;
- психологію педагогічного оцінювання та його види;
- стилі педагогічного спілкування, педагогічну майстерність та такт вчителя.

2. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ВСТУПНОГО ІСПИТУ

2.1. Порядок проведення вступного іспиту

Вступний іспит на III (освітньо-науковий) рівень освітнього ступеня «Доктор філософії» за спеціальністю С4 Психологія проводиться відповідно до програми, затвердженої вченою радою УДУ імені Михайла Драгоманова. Іспит передбачає оцінювання знань та компетенцій як з загально-наукової, так і з професійно орієнтованих освітніх компонентів.

При цьому зміст фахової підготовки визначається: фундаментальними (базовими) освітніми компонентами спеціальності: навчальними дисциплінами фахового спрямування; прикладними навчальними дисциплінами окремих галузей психології.

Структура білету, відповідно, включає ряд питань, що охоплюють проблематику загально-наукової, фахової та прикладної професійної підготовки. Оцінювання знань та вмінь з дисциплін фахового спрямування має на меті встановлення відповідного рівня володіння вступником конкретними знаннями та компетенціями з арсеналу професійної діяльності психолога.

2.2. Зміст програми вступного випробування

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІКОВОЇ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Тема 1. Предмет, завдання та історія розвитку вікової і педагогічної психології

Предмет вікової і педагогічної психології. Теоретичні та практичні завдання сучасної вікової і педагогічної психології. Історія розвитку та сучасний стан розробки проблем вікової і педагогічної психології в Україні та за кордоном.

Основні розділи вікової психології: дитинство (немовлячий, ранній та дошкільний вік); молодший шкільний вік; підлітковий вік; рання та пізня юність; психологія дорослого; психологія старості.

Зв'язок вікової психології з іншими науками. Основні розділи педагогічної психології: психологія навчання, психологія виховання, психологія особистості вчителя.

Основні поняття: вікова психологія, діалектичний підхід, конвергенція, рекапітуляція, вікова динаміка психічного розвитку, психологія виховання, психологія навчання, психологія особистості вчителя, педологія.

Тема 2. Методи дослідження вікової і педагогічної психології

Методологічні принципи психологічного дослідження та методи вікової психології. Класифікація методів. Організаційні методи: лонгітюдний, порівняльний, комплексний. Емпіричні методи. Експеримент та його види. Спостереження та його види. Діагностичні методи. Методи обробки даних: кількісні

та якісні. Інтерпретаційні методи: структурний та генетичний. Метод близнюків. Специфіка застосування методів у дослідженні дітей. Своєрідність методів педагогічної психології.

Основні поняття: методологія, метод, методика, емпіричні, організаційні, інтерпретаційні методи, метод експертних оцінок, інтроспекція, тести: особистісні, інтелекту, креативності, досягнень, проєктивні, вербальні шкали, валідність, надійність, вірогідність, репрезентативність, феномен фасилітації, мала вибірка, генеральна сукупність, залежні та незалежні змінні.

Тема 3. Динаміка і закономірності психічного розвитку в онтогенезі

Основні закономірності психічного розвитку. Психічний розвиток та формування особистості. Роль виховання в формуванні особистості. Внутрішня позиція в розвитку особистості.

Передумови психічного розвитку. Поняття про розвиток та психічний розвиток. Генотипні особливості та вроджені якості організму. Дозрівання, як передумова психічного розвитку. Фізична та психічна активність. Взаємодія та взаємозв'язок біологічних і соціальних чинників (суть біогенетичного та соціогенетичного напрямів). Соціальне наслідування, соціальні умови та вік.

Умови психічного розвитку. Поняття про внутрішні та зовнішні умови психічного розвитку, їх взаємозв'язок.

Історично обумовлені реальності існування людини (реальність предметного світу, природи та соціального простору).

Значення соціальних умов та засвоєння суспільного досвіду як специфічна особливість психічного розвитку особистості.

Закономірності психічного розвитку (нерівномірність, асинхронність, сенситивні періоди). Психічний розвиток і діяльність. Соціально організована діяльність як основа, засіб та умови психічного розвитку. Наукове обґрунтування виникнення внутрішньої психічної діяльності із зовнішньої (поняття інтеріоризації та екстеріоризації). Значення різних видів діяльності у психічному розвитку. Провідна діяльність та її роль у формуванні психічних процесів та особистісних новоутворень.

Психічний розвиток та спілкування. Вплив спілкування дитини з дорослими та однолітками на його психічний розвиток.

Наукові концепції психічного розвитку дитини. Проблема психічного розвитку і навчання в сучасних психологічних теоріях. Роль навчання та виховання у психічному розвитку на різних етапах онтогенезу. Діалектичний взаємозв'язок навчання та розвитку. Поняття про зони актуального, потенційного та найближчого розвитку. Роль навчання у формуванні психічних функцій (Л.С.Виготський). Умови правильної організації розвивального навчання.

Проблема вікової періодизації психічного розвитку дитини. Поняття віку у психології. Критерії вікової періодизації. Календарний вік та рівні розвитку. Вікові та індивідуальні особливості особистості. Індивідуальні відмінності на різних етапах

психічного розвитку. Поняття про кризи та критичні періоди. Характеристика вікових періодів у працях Д.Б.Ельконіна.

Внутрішня позиція та розвиток. “Внутрішнє через зовнішнє” (С.Л.Рубінштейн). Внутрішня позиція особистості та її розвиток в онтогенезі. Проблема особистісного зростання (ставлення до себе, почуття особистості, система особистісного смислу, внутрішня потреба у саморозвитку, самосвідомість).

Структурні компоненти самосвідомості особистості. Розвиток самосвідомості. Потребово-емоційна та волюва сфери особистості. Світогляд особистості.

Механізми розвитку особистості. Ідентифікація як механізм соціалізації та індивідуалізації особистості.

Основні поняття: філогенез, онтогенез, генотип, фенотип, розвиток, психічний розвиток, типи розвитку, преформований тип розвитку, непреформований тип розвитку, показники розвитку, закономірності розвитку, гетерохронність, сенситивність, асинхронність, інтеграція психіки, пластичність психіки, критичний період, вікова криза, посткритичний період, критерії вікової періодизації: вік, провідна діяльність, соціальна ситуація розвитку, новоутворення, зона актуального, потенційного та найближчого розвитку.

Розділ II. ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Тема 4. Період новонародженості

Передумови та умови психічного розвитку новонародженої дитини. Оцінка стану новонародженої дитини за шкалою Апгар. Вроджені особливості та тенденції розвитку. Криза новонародженого. Анатомио-фізіологічні особливості новонародженого. Безумовні рефлекси та їх значення для розвитку дитини. Психологічна характеристика новонародженої дитини та її психічний розвиток. Особливості розвитку відчуттів, значення вправління окремих органів. Соціальна ситуація розвитку. Розвиток емоційної сфери. “Комплекс пожвавлення”.

Основні поняття: шкала Апгар, криза новонародженого, пасивні та активні захисні рухи, харчове зосередження, слухове зосередження, зорове зосередження, конвергенція очей, комплекс пожвавлення, рефлекс Робінзона, рефлекс Моро, рефлекс Бабинського.

Тема 5. Немовлячий період розвитку

Загальна характеристика віку. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність немовляти. Роль дорослого в розвитку дитини. Спілкування в немовлячий період розвитку. Емоційно-експресивна функція спілкування та її значення для розвитку дитини. Оволодіння мовленням в процесі спілкування.

Розвиток рухів та дій немовля. Тілесні задоволення, повзання, хватання, маніпулювання. Розвиток орієнтування в оточуючому середовищі.

Психічний розвиток та пізнання в немовлячий період. Сприймання як провідна функція. Роль іграшок як засобу спілкування та психічного розвитку немовляти.

Немовлячий період як період розвитку передумов формування особистості. Індивідуальні відмінності немовлят.

Основні поняття: акт хапання, гуління, лепет, спільна діяльність дорослого і дитини, наслідування, маніпулювання.

Тема 5. Ранній дитячий вік

Анатомо-фізіологічні особливості дітей раннього віку. Основні протиріччя психічного розвитку. Предметно-маніпулятивна діяльність як провідна в ранньому віці. Входження дитини в предметний світ. Ігри та продуктивні види діяльності. Психологічні новоутворення, які розвиваються в предметній діяльності.

Спілкування дитини раннього віку та розвиток мовлення.

Пізнання в ранньому віці: розвиток відчуттів, предметного сприймання та наочно-дійового мислення. Особливості розвитку уяви та пам'яті.

Передумови розвитку особистості. Особливості перших уявлень про себе: ставлення до свого імені, зовнішнього образу, оволодіння тілом, ходою. Виникнення елементів самосвідомості. Ім'я як елемент самосвідомості. Засвоєння правил спілкування з людьми та правил користування предметами. Криза 3 років.

Основні поняття: предметна діяльність, елементи самосвідомості, криза 3 років, здатність до заміщення, символічні дії, активне мовлення, почуття особистості.

Тема 6. Дошкільний вік

Анатомо-фізіологічний та психічний розвиток дитини дошкільного віку. Основні протиріччя психічного розвитку дошкільника.

Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність в дошкільному віці: її структура і розвиток. Ігрові та реальні відносини дітей під час гри. Вплив гри на загальний психічний розвиток дитини. Значення продуктивних видів діяльності в психічному розвитку дошкільника. Новоутворення психічного розвитку дитини дошкільного віку.

Розвиток психічних процесів у дітей. Сенсорний розвиток. Розвиток сприймання (орієнтування в просторі і часі). Сприймання малюнка. Загальна характеристика розвитку мислення: проблемні ситуації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розвиток розумових дій. Розвиток образного мислення та передумови розвитку логічних форм мислення. Логічне мислення та розумовий розвиток дошкільника.

Розвиток словникового запасу та граматичної будови мовлення. Розвиток фонематичного слуху. Особливості розвитку функцій мовлення (комунікативної, знакової, експресивної).

Особливості розвитку пам'яті та уяви. Зв'язок між реальністю та фантазією. Особливості розвитку уваги.

Розвиток особистості дошкільника. Емоційна та вольова сфери. Динаміка розвитку почуттів. Роль моральних еталонів у формуванні особистості. Формування системи мотивів, підпорядкування мотивів. Особливості розвитку самосвідомості та самооцінки. Розвиток волі як основа здатності до керування поведінкою.

Спілкування дошкільника з дорослими та однолітками та його роль у психічному розвитку. Криза 7 років.

Проблема психологічної готовності до навчання в школі. Характеристика компонентів психологічної готовності дитини до навчання.

Основні поняття: ієрархія мотивів, підпорядкування мотивів поведінки та діяльності, дитячий егоцентризм, негативізм, ригідність, контекстне мовлення, логічне мислення, причинно-наслідкові зв'язки, сенситивні та кризові періоди розвитку, компоненти психологічної готовності дитини до школи (мотиваційна, інтелектуальна, емоційно-вольова, особистісна).

Тема 7. Молодший шкільний вік

Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості молодшого школяра. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра. Проблема зміни місця дитини в системі суспільних відносин. Адаптація до шкільного навчання.

Навчальна діяльність як провідна в молодшому шкільному віці. Загальна характеристика навчальної діяльності. Структура навчальної діяльності. Формування системи ставлень до школи, вчителя, навчальних обов'язків. Засвоєння моральних норм та правил поведінки, усвідомлення прав та обов'язків школяра. Динаміка змін ставлення до навчання у молодшому шкільному віці. Проблема оцінки.

Ігрова та трудова діяльність в молодшому шкільному віці. Спілкування молодшого школяра. Роль вчителя в навчанні та вихованні молодшого школяра. Особливості спілкування з однолітками.

Розвиток психічних процесів у дітей молодшого шкільного віку: розвиток сприймання та спостережливості, особливості формування інтелектуальних процесів, вплив змісту навчання на розумовий розвиток дитини, пам'ять та шляхи підвищення її ефективності. Особливості уваги та уваги молодшого школяра.

Розвиток особистості молодшого школяра. Розвиток почуттів, особливості розвитку волі. Формування соціальної активності молодшого школяра. Індивідуально-типологічні особливості молодших школярів. Розвиток здібностей. Засвоєння норм і правил поведінки. Формування взаєностосунків і самосвідомості учнів молодшого шкільного віку.

Новоутворення психічного розвитку молодшого школяра (в розумовому розвитку, в формуванні особистості).

Основні поняття: молодший школяр, компоненти психологічної готовності дитини до школи (мотиваційна, розумова, вольова, емоційно-моральна, особистісна), навчальна діяльність, внутрішня позиція школяра, рефлексія, внутрішній план дій, довільність дій, пізнавальна самостійність, ставлення до навчальної діяльності, соціальна позиція, самоконтроль.

Тема 8. Підлітковий вік

Загальна психологічна характеристика підліткового віку. Особливості анатомо-фізіологічного розвитку та статевої самосвідомості підлітків.

Соціальна ситуація розвитку підлітка. Біологічні умови, що впливають на особливості психічного розвитку підлітка.

Проблема провідної діяльності в підлітковому віці. Учбова та інші види діяльності: стимули і мотиви учіння, формування навчальних мотивів та їх стійкість. Розвиток моральних норм, правил поведінки та ставлення до обов'язків школяра. Зміни ставлення до навчання протягом підліткового віку.

Психологічні особливості трудової та ігрової діяльності в підлітковому віці.

Особлива значущість спілкування в підлітковому віці. Особливості спілкування з батьками та іншими дорослими, спілкування з вчителями. Інтимно-особистісне спілкування з однолітками: пошук друга, статева ідентифікація, психологія сексуальних взаємодій підлітків, перше кохання.

Потреба в розвитку мовлення як засобу спілкування. Світ читання підлітка. Автономна мова в підліткових групах. Підліткова мовленнєва субкультура. Сленг. Значення жестів у спілкуванні підлітків.

Розвиток вищих психічних функцій: сенсорний розвиток, особливості сприймання, сприймання образотворчого мистецтва та музики. Розвиток мислення та особливості інтелектуального потенціалу. Розвиток уяви, пам'яті та уваги.

Розвиток особистості підлітка. Основні новоутворення в особистісній сфері підлітка. Розвиток самосвідомості, потреба у визнанні, особливості ставлення підлітка до свого минулого, сучасного та майбутнього. Страх смерті, підліткова суїцидальність.

Ставлення підлітків до своїх прав та обов'язків. Виховання моральних та вольових якостей, формування рис характеру. Розвиток здібностей у підлітковому віці.

Криза підліткового віку. Криза ідентифікації зі своєю зовнішністю та уявленнями про себе. Психологія “важкого” підлітка. Основні особливості індивідуального підходу в роботі з “важкими” підлітками. Психологічні шляхи виходу з підліткової кризи.

Основні поняття: статева ідентифікація, статева диференціація, криза підліткового віку, потреба у визнанні, девіантна поведінка, делінквентна поведінка, пубертатний період, почуття дорослості, самоствердження, образ “фізичного Я”, соціалізація, індивідуалізація, персональна ідентифікація, підлітковий егоцентризм, децентрація, акцентуація характеру, “феномен неадекватності”, підліткова суїцидальність.

Тема 9. Юнацький вік

Періодизація юності. Особливості фізичного розвитку. Соціальна ситуація розвитку: професійні орієнтації, життя з батьками та утворення власної сім'ї.

Навчальна діяльність в юнацькому віці: розуміння необхідності вчитися, прагнення до знань, розширення інтересів, роль навчання в формуванні особистості. Пізнавальна сфера та творчість в юнацькому віці.

Трудова діяльність, розуміння соціальної значущості трудової діяльності, особливості професійного самовизначення юнаків на сучасному етапі.

Особливості спілкування в юнацькому віці. Проблема батьків та дітей. Потреба в спілкуванні з кумиром та референтною групою. Засвоєння продуктивних прийомів спілкування та розвиток мовлення. Світ читання в юнацькому віці. Спілкування з однолітками: розвиток потреби участі в суспільному житті, формальних та неформальних організаціях, формуванні ініціативності, принциповості та відповідальності в юнацькому віці. Особливості спілкування з однолітками протилежної статі: психологія сексуальних взаємодій, любов, ранній шлюб.

Розвиток особистості в юнацькому віці: розвиток самосвідомості, відкриття “Я”, самовиховання, соціальне і моральне самовизначення та готовність до професійного самовизначення. Формування життєвої позиції та етичних переконань. Розвиток вищих почуттів: честі, совісті, почуття власної гідності. Розвиток творчої активності. Вибір життєвих цілей та їх реалізація. Негативна поведінка в юнацькому віці, алкоголізм та наркоманія.

Основні поняття: рання юність, зріла юність, юнацький вік, проблема життєвого вибору, соціальне, моральне, професійне самовизначення, профвідбір, профорієнтація, статево-рольова диференціація, трудова діяльність, громадська позиція, соціальна установка, юнацька субкультура, життєва позиція.

Тема 10. Психологія дорослого

Періоди дорослості. Соціальна ситуація життя в період дорослості. Професійні та творчі досягнення в різних видах діяльності. Прагнення до нового та стереотипізм у професійній діяльності.

Особливості навчання в період дорослості. Форми та методи навчання дорослих.

Спілкування дорослих: ділове та безпосереднє, специфіка спілкування чоловіків та жінок, любов та сім'я. Дружні об'єднання та ігри дорослих.

Пізнавальні інтереси дорослих. Розвиток особистості: особливості ідентифікації з власним “Я”, соціальна активність дорослого, значення активності в професійній діяльності для розвитку особистості. Прагнення до визнання в професійній та суспільній діяльності. Ставлення до прав та обов'язків у дорослих.

Значення ціннісних орієнтацій та світогляду для моральної стійкості особистості, життєві позиції та самостійність дорослої людини. Дорослий як зріла особистість, як консерватор та конформіст.

Специфіка вікових криз дорослих. Дорослість та проблема сенсу життя.

Основні поняття: стереотипізм професійної діяльності, зріла особистість, вікові кризи дорослого, сенс життя, моральна стійкість, сенс життя, життєва позиція.

Тема 11. Психологія людини похилого віку

Періодизація похилого віку Вікові закономірності та психологічні особливості нормального старіння. Соціальна ситуація життя людей похилого віку. Участь у професійній та суспільній діяльності. Творчість в похилому віці. Старість та мудрість життя. Місце в сім'ї.

Значення спілкування в похилому віці. Психологія ставлень людей похилого віку до дітей, молоді, людей іншого віку. Ставлення до проблем людства.

Особливості пізнавальних інтересів. Феномен ясності думки в старості.

Значення соціальної активності в похилому віці. Психічне здоров'я. Домагання та форми участі у суспільному житті.

Криза ідентифікації зі своєю зовнішністю та фізичним "Я" в похилому віці. Криза передпенсійного та післяпенсійного віку.

Психологічна готовність до старості. Розумове та емоційне переживання цінності життя та неминучості фізичної смерті. Психологія безсмертя людського духу.

Основні поняття: предпенсійний та післяпенсійний вік, криза ідентифікації, психологічна готовність до старості, психологія безсмертя, мудрість життя, місце у сім'ї, спілкування.

Розділ III. ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Тема 13. Психологія навчання

Предмет психології навчання. Психологія і педагогіка навчання. Класифікація та форми навчання. Моделі навчання.

Психологічні аспекти дидактичних принципів. Психологія змісту навчання. Теорії навчання: Л.С.Виготський, Л.В.Занков, Д.Б.Ельконін, В.В.Давидов, П.Я.Гальперін, О.М.Матюшкін, Н.О.Менчинська, Г.С.Костюк, О.В.Скрипченко, Б. Скінер, Е. Торндайк.

Психологічні механізми навчання. Концепція управління навчанням. Особистісно-зорієнтоване навчання. Шляхи управління: програмоване навчання, алгоритмізація, проблемне, розвивальне навчання, уроки-діалоги тощо. Управління як забезпечення єдності функцій діяльності вчителя та учнів. Психологічний аналіз уроку.

Основні поняття: навчання, орієнтовна основа діяльності, наукові поняття, емпіричні знання, алгоритм, перенесення знань, інтерференція, проблемна ситуація, проблемна задача, уроки-діалоги, програмування, пізнавальна активність, дидактичні принципи, рівні рефлексивності в навчальному процесі, зворотний зв'язок у навчальному процесі.

Тема 14. Психологія учіння та учбової діяльності

Поняття про учіння, зв'язок понять учіння, рівень навчання, науціння та навчальності, як здатності до навчання. Учбові завдання та учбові дії. Учіння як одна із сторін педагогічного процесу.

Види учіння. Учіння як процес і як діяльність. Основні структурні компоненти учіння. Мотивація учіння. Особливості оволодіння учнями учбовою діяльністю. Класифікація мотивів учіння. Організація учбової діяльності вчителем.

Психологія засвоєння знань, наукових понять, умінь і навичок. Вміння вчитися самостійно як інтегральна якість особистості. Рівні сформованості учіння в учнів. Вікова динаміка процесу учіння. Неуспішність учнів та її причини. Запобігання неуспішності в навчанні учнів. Психодіагностика розумової самостійності.

Основні поняття: учіння, навчання, науціння, навчальність, самоуправління, пізнавальні інтереси, допитливість, пізнавальні потреби, учбова діяльність учнів, мотиви учіння, навчальні дії, пізнавальна діяльність, розумова самостійність, зміст учіння, структура учбової діяльності.

Тема 15. Психологія виховання

Психологія виховання як розділ педагогічної психології. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти.

Теорії виховання. Особистісно-зорієнтоване виховання. Основні етапи і психологічні механізми виховання властивостей особистості. Проблеми управління вихованням. Зовнішнє і внутрішнє управління вихованням. Самовиховання як вища форма самоуправління. Розвиток моральної саморегуляції у різні вікові періоди.

Вікова динаміка формування властивостей особистості. Віковий та індивідуальний підхід у моральному вихованні дітей. Самостійність, дисциплінованість і відповідальність як особистісно-психологічні утворення. Спілкування у процесі виховання. Специфіка роботи з дітьми ускладненої поведінки. Поняття “важковиховуваний” і категорії “важких” дітей. Безпритульність, азартні захоплення, звички лихословити, паління як прояви дисгармонійної поведінки дітей. Психологічний аспект виникнення наркозалежності у дітей. Статеві девіації у підлітків. Самотність як прояв кризового стану особистості. Вивчення “важких” дітей і корекція порушень у їх поведінці.

Вчинок як вираження моральності. Види вчинків. Аналіз вчинку як загального критерію вихованості.

Проблема вимірювання вихованості учнів: показники та критерії вихованості.

Основні поняття: виховання, самовиховання, моральна саморегуляція, самопізнання, моральний вчинок, моральна дія, “Я-повідомлення”, безумовне прийняття дитини, активне слухання дитини, навіювання, моральна вихованість, імпульсивна поведінка, смисловий бар'єр, моральні звички, альтруїзм, емпатія, рефлексія, статеві девіації, дисгармонійна поведінка, адикції.

Тема 16. Психологія педагогічної діяльності і особистості вчителя

Специфіка педагогічної праці. Психологічна структура педагогічної діяльності, її функції. Творчий характер педагогічної діяльності. Критерії оцінки ефективності навчальної та виховної діяльності вчителя. Організаційна та управлінська діяльність вчителя.

Педагогічний контроль та його види. Структурно-ієрархічна модель особистості вчителя. «Я-концепція» вчителя. Професійно-значущі якості особистості вчителя. Професійна спрямованість особистості вчителя. Педагогічні здібності. Педагогічні вміння. Психологія педагогічного оцінювання. Види педагогічного оцінювання та умови їх ефективного застосування. Психологія педагогічного спілкування. Стили педагогічного спілкування та педагогічної діяльності. Педагогічна майстерність та педагогічна культура. Педагогічний такт вчителя.

Основні поняття: особистість вчителя, педагогічна діяльність, педагогічна взаємодія, комунікативні і мовленнєві здібності, стиль діяльності вчителя, педагогічна майстерність, педагогічне спілкування, педагогічний такт вчителя, педагогічне оцінювання, види педагогічного контролю, індивідуальний стиль педагогічної діяльності.

2.3. Структура та зразок білету

2.3.1. Структура білету

Питання розподіляються за білетами таким чином, що зміст білету включає в себе різні аспекти освітніх компонентів психологічної спеціальності, вимагаючи від вступника володіння як загальними знаннями, так і конкретними компетенціями, що дозволяють забезпечити всебічну й об'єктивну оцінку фахової підготовки пошукувача.

Екзаменаційний білет включає питання *репродуктивного, творчого та інноваційного* рівнів складності.

2.3.2. Зразок білету

Білет №...

1. Історична зумовленість предмету вікової психології соціальними та предметно-логічними факторами.
2. Охарактеризуйте основні психологічні теорії мислення. Розкрийте специфіку мисленнєвих дій та операція. Опишіть особливості когнітивної діяльності особистості та її розвиток та різних етапах онтогенезу.
3. Здійсніть порівняльну характеристику періодизацій психічного розвитку особистості у межах психодинамічного підходу (З. Фрейда) та діяльнісного (Д.Ельконін)

2.4. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ АБІТУРІЄНТА НА ВСТУПНОМУ ВИПРОБУВАННІ

За шкалою університету	Визначення	Характеристика відповідей абітурієнта	
		на питання теоретичного змісту	на питання практичного змісту
100-123 бали	Низький	Абітурієнт не усвідомлює змісту питання білету, його відповідь не має безпосереднього відношення до поставленого питання. Він не володіє основним категоріальним апаратом дисципліни, демонструє відсутність умінь міркувати, робити висновки	Абітурієнт демонструє відсутність знань методик дослідження та практичних навичок їх використання, не наводить приклади
124-149 балів	Задовільний	Відповіді на питання білету носять фрагментарний характер, переважно відтворюють знання на рівні запам'ятовування. Знання з предмету є неповними, він плутається у визначеннях, втрачає логіку та послідовність розкриття питання, не наводить приклади	Абітурієнт допускається помилок у розумінні суті проблемної ситуації, плутається у методиках дослідження або виборі методів дослідження, не наводить приклади
150-174 бали	Достатній	У відповідях допускаються неточності або помилки непринципового характеру, допускає помилки у наведенні прикладів, проте абітурієнт демонструє розуміння матеріалу, логічно обґрунтовує свої міркування	Абітурієнт добре орієнтується у проблемній ситуації, визначається з методами та прийомами щодо поставленої проблеми, наводить приклади з власної практичної діяльності, але припускає неточності у описанні процедури проведення дослідження.
175-200 балів	Високий	Абітурієнт дає повну розгорнуту відповідь на питання білету, демонструє вільне володіння понятійним апаратом, повністю розкриває суть поставленого питання, добре орієнтується у міжпредметних зв'язках, наводить приклади.	Абітурієнт демонструє гарні знання предмету дослідження уміння швидко визначитись з адекватними методами вивчення психічного явища з описом конкретних методик і процедурою їх проведення, підкріплюючи відповідь прикладами з педагогічної практики.

Якщо абітурієнт під час вступного випробування з конкурсного предмету набрав до 100 балів, то дана кількість балів вважається не достатньою для допуску в участі у конкурсному відборі до УДУ імені Михайла Драгоманова.

Оцінювання рівня знань абітурієнтів проводиться кожним із членів предметної комісії окремо, відповідно до критеріїв оцінювання. Загальний бал оцінювання рівня знань абітурієнта виводиться за результатами обговорення членами комісії особистих оцінок відповідей абітурієнтів. Бали (оцінки) вступного фахового випробування виголошуються головою предметної комісії усім абітурієнтам, хто приймав участь у випробуванні після закінчення іспиту.

3. ВИМОГИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ РЕФЕРАТУ З ПСИХОЛОГІЇ

Вступники на освітній ступінь «Доктор філософії» спеціальності С4 Психологія УДУ імені Михайла Драгоманова подають до приймальної комісії університету разом з необхідними документами, передбаченими правилами прийому (<https://udu.edu.ua/nauka/aspirantura>), список опублікованих наукових праць, а вступники, які не мають 3 опублікованих наукових праць, відповідно до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року за № 261, подають наукові доповіді (реферати) з обраної наукової спеціальності

3. 1. Мета реферату

Мета реферату – довести, що вступник володіє теоретичними і практичними знаннями, необхідними для початку досліджень, тому при написанні реферату йому необхідно продемонструвати вміння самостійного аналізу фундаментальних та прикладних наукових проблем; сформулювати та обґрунтувати вихідні наукові положення та ідеї, що будуть покладені в основу майбутнього дослідження. Виклад матеріалу не повинен обмежуватися лише описовим підходом до розкриття обраної теми, а також має відображати авторську аналітичну оцінку стану досліджуваної проблеми й власну точку зору на можливі варіанти її вирішення. У рефераті мають бути сформульовані та обґрунтовані наукові положення, що будуть покладені в основу майбутньої дисертації.

Реферат вступник повинен подати разом з іншими документами, передбаченими правилами прийому до аспірантури.

3.2. Вимоги до змісту реферативної роботи

Вирішення зазначених вище навчально-методичних завдань зумовлює дотримання і виконання загальних вимог до такого роду наукової роботи:

1. Застосування відповідної науково-методологічної бази дослідження.
2. Комплексний системний підхід до вирішення завдань роботи.
3. Творчий, самостійний підхід.

Застосування відповідної науково-методологічної бази дослідження.

У процесі підготовки реферату майбутні аспіранти поглиблюють свої знання з теорії і практики психологічних курсів. Тому при виконанні роботи необхідно спиратися на публікації вітчизняної і зарубіжної спеціальної психолого-педагогічної літератури.

Вивчивши передовий вітчизняний і зарубіжний досвід за темою дослідження необхідно подати його результати у вигляді короткого аналітичного огляду, а також зробити власний висновок про відповідність обраного предмета дослідження сучасним вимогам, його соціальну й наукову значущість та недостатній рівень наукового дослідження в психологічній науці.

Комплексний системний підхід. Вирішуючи завдання, поставлені в роботі, визначаючи об'єкт та предмет дослідження, необхідно застосовувати комплексний системний підхід. У роботі слід зробити глибокий психологічний аналіз досліджуваних питань з позицій системного підходу та показати напрямки його розвитку. Практичним доказом застосування комплексного системного підходу в роботі буде узагальнення на рівні висновків щодо стану розробки проблеми і визначення шляхів емпіричного вивчення визначених прогалів у її дослідженні.

Творчий, самостійний підхід. У реферативній роботі майбутній аспірант зобов'язаний показати поряд із глибокими теоретичними знаннями уміння творчо мислити і здатність до науково-дослідної роботи, до самостійного творчого вирішення практичних питань психології з врахуванням новітніх тенденцій та запиту психології згідно сучасних завдань розвитку суспільства, науки і освіти.

3.3. Вибір теми роботи

Організація виконання роботи починається з вибору теми. Майбутньому аспіранту надається право самостійного вибору теми. Вибір теми визначається:

- ✓ науковими інтересами;
- ✓ актуальністю тих чи інших проблем для сучасної психологічної науки та практики;
- ✓ напрямками психології, в галузі якого планується виконання дисертаційної роботи

Процес вибору теми роботи може здійснюватися за допомогою майбутнього наукового керівника, якщо його вибір уже зроблено. З огляду на здібності, наукові схильності, інтереси, практичну базу і характер його майбутньої роботи, керівник допомагає йому зробити вибір основного аспекту наукового дослідження, який може співпадати з майбутньою дисертаційною роботою.

Після обрання теми роботи визначається конкретна кінцева мета та результат роботи, формулюються завдання, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети, а також обираються шляхи, методи та засоби її досягнення.

Основний дослідницький матеріал пошукувач збирає у бібліотеках на основі вивчення наукових статей, монографій, дисертацій та авторефератів. Не допускається використання і цитування підручників, навчальних посібників, оскільки вони не є самостійним науковим доробком укладачів, а використовуються дані, отримані іншими науковцями.

3.4. Методичні вказівки з виконання основних завдань роботи

Будь-яка наукова робота має свої особливості, що впливають зі своєрідності теми, об'єкту та предмету дослідження, структури роботи, вимог наукового керівника, наявності і повноти джерел інформації, наукового підходу до розв'язання поставленої проблеми. Водночас вона повинна бути побудована за загальною схемою на основі єдиних методичних рекомендацій, що відображають

сучасний рівень вимог до вступників в аспірантуру та рівня їх наукової підготовки. Реферат до вступного іспиту в аспірантуру з психології повинен мати чітку та логічну побудову. Загальний обсяг роботи – 30-35 сторінок, без врахування списку використаної літератури.

Відповідно вимог до наукового дослідження існує певна композиційна структура роботи, основними елементами якої в порядку їх розташування є наступні:

1. Титульний лист
2. Зміст
3. Вступ
4. Основна частина
5. Висновки
6. Список використаної літератури

Кожен з цих елементів починаються з нової сторінки.

Титульний лист є першою сторінкою (без нумерації) роботи і заповнюється за встановленими правилами. Вгорі вказується Міністерство, найменування навчального закладу, куди вступає пошукувач.

Посередині зазначається тема роботи. У правому нижньому куті нижче вказується прізвище, ім'я, по батькові аспіранта, прізвище та ініціали наукового керівника (за наявності такого). Нижче по центру пишеться місто та рік (Додаток А).

Зміст. Після титульного листа, розташовується зміст, у якому наводяться всі заголовки реферативної роботи і вказуються сторінки, з яких вони починаються. Заголовки змісту повинні точно повторювати заголовки в тексті. Скорочувати чи подавати їх в іншому формулюванні, послідовності і співвідпорядкованості у порівнянні з заголовками в тексті недоцільно. Усі заголовки починають із прописної букви без крапки на кінці (Додаток Б.).

Вступ. Головне його призначення полягає в тому, щоб дати коротке обґрунтування вибору теми реферативного дослідження. У вступі формулюється мета і завдання дослідження, дається характеристика теоретичної та методологічної бази, об'єкта та предмета, методів дослідження. Обсяг вступу складає 2-3 сторінки, а його складові подають у рекомендованій нижче послідовності (Додаток В).

Актуальність теми дослідження визначається соціальною значущістю обраної теми та її недостатнім рівнем наукового вивчення у психологічній науці. Шляхом критичного аналізу і порівняння з відомими науковими дослідженнями обґрунтовують актуальність та доцільність роботи. Відповідно до цього автор окреслює конкретні питання, яким він присвячує дослідження. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Наукове дослідження проводиться для того, щоб знайти вирішення конкретного актуального завдання (проблеми). Саме тому точне визначення проблеми, її чітке формулювання мають принципове значення для визначення напрямку наукового пошуку. Коротко слід оцінити ступень вивченості досліджуваної проблеми, вказати, які аспекти вже теоретично і практично вирішені, а які є проблемними, по-різному висвітлені в науковій

літературі. Характеризуючи стан досліджуваної проблеми, слід назвати авторів (вітчизняних і зарубіжних), які зробили значний внесок у розробку даного напрямку наукового дослідження та визначити доцільність дослідження саме в такому формулюванні.

Об'єкт і предмет дослідження

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення.

Предмет дослідження – конкретна проблема в рамках об'єкту дослідження. Це те, що знаходиться в межах об'єкта і на що спрямована увага дослідження. Предмет визначає тему дослідження.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкт виділяється та його загальна частина, на яку спрямоване дослідження. Предмет дослідження визначає тему роботи, назва якої вказується на титульній сторінці.

Мета і завдання дослідження визначаються відповідно до предмета та об'єкта дослідження. Завдання формулюються відповідно до плану роботи. Деякі ключові слова щодо постановки завдань: *визначити, дослідити, з'ясувати, обґрунтувати, оцінити, сформулювати та ін.*

Як правило, на основі завдань дослідження будується структура роботи, тобто завдання дослідження відповідають змісту висвітлених питань (3-5).

Методи дослідження. Окремим пунктом у вступі перераховуються використані методи дослідження для досягнення мети, поставленої в роботі. Це *теоретичні* (аналіз, порівняння та систематизація досліджень у наукових літературних джерелах, інтерпретація та узагальнення результатів теоретичних та емпіричних досліджень), *емпіричні* (де вказуються конкретні методи, які будуть використані під час проведення наукового дослідження, наприклад, спостереження, бесіда, анкетування, тести, експеримент) та *математичні методи* дослідження, використані в роботі.

Окремо необхідно також вказати, які конкретно діагностичні методики були використані під час проведення емпіричного дослідження з конкретизацією мети використання кожної методики.

Теоретико-методологічна основа дослідження передбачає визначення тих теорій, концепцій, напрямків і положень (з прізвищами конкретних науковців), які було покладено в основу дослідження.

Вірогідність і надійність результатів дослідження повинна забезпечуватися використанням валідних і надійних взаємодоповнюючих методів, що відповідають меті і завданням роботи, поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих результатів та застосуванням методів математичної статистики.

У відомостях про перспективи практичного використання характеризуються основні прикладні результати роботи та методичні рекомендації з окремих напрямів діяльності, можлива область впровадження результатів роботи.

Апробація матеріалів роботи. За наявності опублікованих результатів представленої реферативної роботи наводяться відомості про матеріали доповідей на наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, посилання на статті в наукових журналах, збірниках наукових праць. Ксерокопії друкованих праць

додаються (наявність 3 опублікованих статей зараховується як реферативна робота).

Основна частина роботи складається з кількох пунктів, в яких послідовно висвітлюються теоретичні підходи до обраної теми реферату з позиції сучасних здобутків психологічної науки. При висвітленні основної частини реферату необхідно встановити, що досліджено з обраної тематики в психологічній науці, доцільно узагальнити вітчизняний і зарубіжний досвід, результати наукових досліджень провідних вчених. Якщо за темою роботи існують відмінні позиції вчених чи відомості про різні шляхи практичного рішення даної проблеми, то пошукувач має визначити своє ставлення, сформулювати свою позицію, обґрунтувати свою точку зору, що може збігатися з чиеюсь думкою, а може бути оригінальною. У цьому випадку обґрунтування повинне бути розгорнутим, базуватися на теоретичній основі і мати практичне підтвердження. Метою основної частини реферату є визначення (вказати, сформулювати) теоретичних і методологічних основ та наукових положень вирішення обраної проблеми та доведення недостатнього вивчення визначеного аспекту теми роботи.

Використання наукової літератури супроводжується обов'язковим посиланням на джерело, вказується звідки запозичені ті чи інші відомості і на сторінку в разі цитування.

Кожен підрозділ основної частини реферату варто закінчувати висновком, який узагальнює викладений матеріал та робить перехід до наступного пункту роботи.

Висновки – це синтез послідовного логічного викладення здобутих результатів та їх співвідношення із загальною метою і конкретними завданнями, поставленими і сформульованими у вступі. У *висновках* підводяться підсумки роботи, тому, як правило, тут не подаються ні нові фактичні дані, ні нові теоретичні положення, про які не йшлося у розділах роботи. Вкрай важливо простежити, щоб на всі питання, що були сформульовані у вступі та завданнях роботи, була дана відповідь у висновках. На завершення, на основі виявлених прогалин, визначаються шляхи подальшої розробки проблеми дослідження.

Список використаної літератури. У список літератури варто включити усі використані джерела (монографії, статті, дисертації, автореферати тощо). Використані в роботі джерела розташовуються за абеткою (не менше 50 посилань). Вимоги до оформлення наведено в Додатку Г.

Робота з науковою літературою

Робота з літературою складає один з важливих етапів роботи над рефератом. Цей етап починається з моменту вибору теми, а після складання бібліографії стає основним у роботі. Під час роботи з першоджерелами необхідно робити виписки по тих питаннях, що досліджуються, а також записувати власні ідеї. Записи чи виписки краще робити на окремих аркушах або картках, на одній стороні листа з полями. На них міститься посилання на джерело, вказівки на розділ і підрозділ роботи, до яких ця виписка відноситься, замітки, примітки, посилання на інші джерела з цього питання.

Цитування. Дослівне приведення витримки з якого-небудь джерела для підкріплення думки авторитетним висловлюванням виділяється лапками і обов'язковим посиланням на джерело. При цитуванні не слід приводити сучасну орфографію і пунктуацію, водночас можна опускати слова, позначаючи пропуск крапками, якщо думка автора не спотворюється. Посилання на джерело оформляється так: [23, С. 15]. Недослівне наведення витримки з якого-небудь джерела – посилання – не виділяється лапками, але обов'язково позначається наприкінці фрази посиланням на номер за списком літератури (наприклад [32]). Не можна користуватися порядковими номерами списку літератури роботи як словами для побудови фраз, наприклад: "У 25 дається визначення психологічного клімату..." Правильна побудова пропозиції буде: "У монографії [25] дається визначення психологічного клімату..." . Бажано наводити не більше однієї-двох цитат на сторінку тексту.

3.5. Вимоги до оформлення реферативної роботи з психології

Робота починається, як уже зазначалося, з титульної сторінки, яка оформлюється за установленою формою. Титульна сторінка – це перша сторінка роботи, але вона не нумерується. До роботи можуть бути подані додаткові матеріали, які характеризують наукову і практичну цінність виконаної роботи та публікації за темою роботи.

Робота оформлюється на аркушах формату А4 (210x297 мм) комп'ютерним способом на одній стороні аркуша білого паперу. Роботу виконують шрифтом Times New Roman кегль №14 через півтора інтервалу. Текст друкувати, дотримуючись таких розмірів полів: ліве – 30 мм, верхнє та нижнє – 20 мм, праве – 10 мм. У межах значних таблиць, схем чи рисунків, за необхідності можливе зменшення розміру шрифту та міжрядкового інтервалу.

Прізвище, назви установ, організацій та інші власні імена наводять мовою оригіналу.

Структурні елементи «ЗМІСТ», «ВСТУП», «ВИСНОВКИ» не нумерують, їхні назви служать заголовками структурних елементів і розміщуються посередині рядка.

Кожний підрозділ основної частини реферату повинен бути оформлений з нової сторінки.

Підрозділи повинні мати заголовки, ідентичні в змісті та основному тексті реферату. Заголовки підрозділів варто починати з абзацного відступу і друкувати малими літерами, крім першої літери, не підкреслюючи, без крапки наприкінці.

Наприклад:

Основна частина

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Абзацний відступ повинен бути однаковим по всьому тексту і рівним п'яти літерам. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою.

Не допускається розміщення назви підрозділу в нижній частині сторінки, якщо після нього розташований тільки один рядок тексту.

Нумерація

Сторінки роботи нумеруються арабськими цифрами, дотримуючись наскрізної нумерації по всьому тексту. Номер сторінки проставляють в правому верхньому куті сторінки без крапки наприкінці.

Перерахування

Перерахування, при необхідності, можуть бути наведені всередині роботи. Перед перерахуванням ставлять двокрапку. Перед кожною позицією перерахування варто ставити малу літеру українського алфавіту. Для подальшої деталізації перерахування варто використовувати арабські цифри з дужкою (другий рівень деталізації).

Перерахування першого рівня деталізації друкують малими літерами з абзацного відступу, другого рівня – із відступом щодо місця розташування перерахувань першого рівня.

Наприклад:

- а)
- б)
- 1)
- 2)

Посилання

При написання роботи обов'язково необхідно робити посилання на використані літературні та інші інформаційні джерела, самі джерела мають бути включеними до списку використаної літератури.

Посилання подаються такими способами: одразу після закінчення цитати в квадратних дужках, де вказується порядковий номер джерела у списку використаної літератури та відповідна сторінка, наприклад, – [5, С.135] сторінка 135 літературного джерела, яке в списку літератури значиться під номером 5.

Робота виконується лише українською мовою. Мова психологічного дослідження повинна бути точною, ясною, не допускати двозначного тлумачення. Необхідно уміло використовувати наукову термінологію, не захоплюватися надмірним вживанням "наукоподібних" слів і зворотів.

Надрукована робота ретельно перевіряється, усі цитати і цифровий матеріал звіряються. Автор несе повну відповідальність за всі помилки як у власному тексті, так і в цитатах і в науковому апараті. Невиправлені помилки не тільки створюють несприятливе враження про автора роботи, характеризуючи його недбалість, що часом граничить з науковою несумлінністю, але і можуть серйозно спотворити його думки.

Всі аркуші роботи повинні бути скріплені чи зброшуровані.

3.6. Критерії оцінювання реферату

Готова робота подається у відділ аспірантури разом із документами для перевірки. Реферат рецензують члени екзаменаційної комісії та пишуть рецензію, визначаючи наскільки повно і глибоко використані вступником до аспірантури наукові джерела у висвітленні теми реферативного дослідження. У рецензії також

оцінюють вміння автора ставити проблему, обґрунтовувати її наукове і соціальне значення, а також розуміння автором співвідношення між реальною проблемою та рівнем її концептуальності. Крім цього, оцінюють повноту авторського висвітлення використаних джерел під кутом зору тієї проблеми, яка буде покладена в основу майбутньої дисертаційної роботи, глибину порівняльного аналізу стану досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі, володіння методами збирання та інтерпретації емпіричної інформації. Також оцінюється самостійність роботи, її грамотність та оригінальність в осмисленні матеріалу; обґрунтованість поданих висновків і рекомендацій.

Оцінка за наукову доповідь (реферат) виставляється колегіально членами екзаменаційної комісії та оцінюється відповідно оцінками "відмінно" (90-100 балів – А), "добре"(80-89 балів – В та 70-79 балів – С), "задовільно" (65-69 балів – D та 60-64 бали – E).

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВОЇ ДОПОВІДІ (РЕФЕРАТУ):

1. Самостійність проведеного дослідження: X 1;

5 балів – повна самостійність дослідження, потенціал і перспектива подальшого розвитку теми;

4 бали – робота більшою мірою самостійна, ніж запозичена з інших джерел; 3 бали – міру самостійності можна оцінити як середню;

2 бали – робота є компіляцією або плагіатом відомих думок з популярних джерел або Інтернету.

2. Актуальність та новизна роботи: X 2;

5 балів – тема роботи актуальна, нова в цілому або в деяких аспектах, ще недостатньо розроблених у теоретичному або прикладному напрямках;

4 бали – актуальність та новизна теми стосуються подальшого розвитку (прикладного або теоретичного) відомого напрямку проблеми;

3 бали – тема не є новою в науковому плані;

2 бали – тема повторює старі, достатньо розроблені підходи в її вирішенні.

3. Методологія та методика проведення досліджень: X 3;

5 балів – автор повною мірою володіє наявними методами й методиками проведення наукових досліджень, вміє порівнювати їх можливості, спроможний конструювати нові методи й методики;

4 бали – автор достатньою мірою володіє відомими методами й методиками, коректно застосовує їх при проведенні дослідження;

3 бали – автор поверхово знайомий із загальноприйнятими методами та методиками проведення досліджень;

2 бали – автор не знайомий з відомими методами й методиками проведення досліджень або неправильно їх застосовує.

4. *Логіка, послідовність та повнота викладу матеріалу: X4;*

5 балів – проблема розглянута різносторонньо та глибоко, матеріал викладений логічно та послідовно;

4 бали – не всі аспекти проблеми викладені достатньо повно, сформульовані положення не впливають логічно одне з одного;

3 бали – робота являє собою набір розрізнених, не пов'язаних між собою положень та формулювань, які поверхово розкривають суть проблеми;

2 бали – робота являє собою набір міркувань щодо проблеми, яку автор не знає і не розуміє.

5. *Обґрунтованість, теоретична та практична значущість поданих висновків та пропозицій, адекватність математичної обробки емпіричного матеріалу (якщо він є): X5;*

5 балів – висновки і пропозиції логічно впливають із викладеного матеріалу і мають теоретичну або прикладну цінність (тобто реальні до впровадження в навчальний процес, наукові дослідження або практику). Достовірність емпіричних даних забезпечена адекватною математичною статистикою;

4 бали – ступінь обґрунтованості висновків та пропозицій не завжди співпадає з викладеним матеріалом, не зовсім адекватними є використані методи математичної статистики для емпіричних даних;

3 бали – висновки та пропозиції лише деякою мірою впливають з поданого матеріалу, не мають практичної цінності, не підкріплені математичною статистикою (для емпіричних даних);

2 бали – висновки та пропозиції не пов'язані з викладеним матеріалом або їх, як таких, в роботі немає.

6. *Мовне оформлення, використання наукового апарату (граматична та стилістична вірність, цитовані джерела, бібліографія, посилання на першоджерела тощо): X6;*

5 балів – відповідає прийнятим у науковій літературі нормам в повному обсязі;

4 бали – більшістю відповідає прийнятим у науковій літературі нормам;

3 бали – відповідає прийнятим у науковій літературі нормам неповністю;

2 бали – не відповідає прийнятим у науковій літературі нормам.

Середня оцінка:

$X = (X1 + X2 + X3 + X4 + X5 + X6)$ з округленням до цілої.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І.С. Психологія життєвих криз особистості: курс лекцій Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 110 с.
2. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи. Монографія/І.С.Булах. - Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340с.
3. Власова О.І. Педагогічна психологія. К., 2005.

4. Власова О.І. Педагогічна психологія: навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 400 с.
5. Долинська Л.В., Скрипченко О.В., Співак Н.В., Ширяєва Л.М. Загальна психологія (п'яте видання). К.: Каравела, 2018. 464с.
6. Долинська Л.В., Улунова Г.Є. та ін. Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості: монографія / [за ред.: С.Д.Макаренка, С.Б.Кузікової, В.Л.Зливкова]. Суми: Вид-но СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. 540 с.: колективна монографія.
7. Крайг Грейс. Психологія розвитку. 2001.
8. Лисянська Т.М. Вікова і педагогічна психологія. К., 2007.
9. Методичні рекомендації до написання реферату з вступного іспиту в аспірантуру з психології. / укладачі Л.В.Долинська, А.В.Зінченко, Л.М.Ширяєва – Київ, НПУ імені М.П. Драгоманова. 2019 . 24 с.
10. Павелків Р.В, Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навчальний посібник. К., 2010.
11. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: Монографія. Рівне, 2004.
12. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Сам! Дитяча психологія. К.: Академвидав, 2011. 376 с.
13. Поліщук В.М. Віковий кризовий розвиток людини: від народження до дорослості: навч.посіб. Суми: ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. 459 с.
14. Приходько Ю.О. Дитяча психологія: Нариси становлення та розвитку. К.: Міленіум, 2004. 204 с.
15. Приходько Ю.О. Розвиток відчуттів та сприймань у дітей дошкільного віку (сенсорний розвиток). К., 2001.
16. Психологія сім'ї: підручник /за ред.В.М.Поліщука. Суми: Університетська книга, 2021.248с.
17. Савчин Н.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2006. 360 с.
18. Скрипченко О.В., Долинська О.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія. Навчальний посібник. К., 2012.
19. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Психолого-педагогічний аналіз уроку (з практикумом). К., 2005.
20. Теоретико-методичні засади психолого-педагогічного супроводу виховання і розвитку дошкільників з родин учасників бойових дій і внутрішньо переміщених осіб: монографія / І. О. Луценко, В. У. Кузьменко, Л. О. Калмикова, І. О. Лапченко, С. І. Поворознюк, О. Д. Рейпольська, Я. О. Ольшевська, І. Г. Андрущенко; за наук. редакцією І. О. Луценко. – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 279 с.
21. Щотка О.П. Вікова психологія дорослої людини: Навчальне видання. – Ніжин: НДПУ, 2001. 194 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Робота зі спеціальності С4 Психологія

Галузі знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини

на тему:

«.....*назва теми*.....»

Виконав/ла:

(прізвище,ім'я,по-батькові)

Київ – 20__

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ I	
ПРОБЛЕМА ОБРАЗУ ФІЗИЧНОГО Я В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	
1.1. Проблема самосвідомості і Я-концепції в психології	
1.2. Образ фізичного Я у психологічній науці	
1.3. Поняття та структура образу фізичного Я.....	
1.4. Становлення та деформації образу фізичного Я.....	
Висновки до першого розділу.....	
РОЗДІЛ II	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОБРАЗУ ФІЗИЧНОГО Я У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	
2.1. Методичні підходи до вивчення образу фізичного Я у підлітків	
2.2. Вікові, статеві та індивідуальні відмінності у становленні образу фізичного Я у підлітковому віці	
Висновки до другого розділу.....	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	
ДОДАТКИ	

Тема дослідження «Психологічні особливості розвитку образу фізичного Я у підлітків».

ВСТУП

Актуальність теми. Започаткована реформа освіти в Україні робить наголос на розвитку самосвідомості дитини, її адекватного ставлення до себе, власного Я, яке в якості суб'єкта так чи інакше присвоює все, що робить людина і свідомо чи несвідомо відносить до себе власні дії і вчинки. Уявлення людини про себе (Д.Майєрс, Ч.Кулі, Дж.Мід) супроводжуються певним самоствавленням, самооцінкою своїх особливостей як певної цілісності (Л.І.Божович, Р.Бернс, Т.Шибутані та ін.), важливу роль в якій відіграє образ фізичного Я особистості, уявлення про своє тіло (А.Бодальов, Д.Жоделе, В.Столін та ін.).

Слід зазначити, що відносно самого терміну "образ фізичного Я" існує певна невизначеність. У зарубіжній психології здебільшого вживається термін "образ тіла" (body image), суперечки існують лише відносно розуміння цього поняття. Наприклад: образ тіла розглядається як складна комплексна єдність сприймань, установок, оцінок, уявлень, пов'язаних як з тілесною зовнішністю, так і з функціями тіла (С. Фішер, Р. Шонц); образ тіла розглядається як результат психічного відображення, як певна розумова картина свого власного тіла (Д.Бенет, Дж. Чаплін). У вітчизняній психології не існує певного одного терміну, а вживається ряд понять, що характеризують однакові чи близькі за змістом психічні явища. Найбільш поширеними є поняття "*образ фізичного Я*" (або "*образ тілесного Я*") та "*образ тіла*". *Образ тіла - уявлення особистості про зовнішність, про ступінь естетичності будови тіла* (А.О. Реан). У сучасній довідниковій літературі з психології наводиться наступне визначення образу тіла: *образ тіла це системотворчий структурний елемент образу Я, уявлення про себе в аспекті тілесності.*

У наукових роботах психологів доведено значущість образу фізичного Я як надзвичайно суттєвого у формуванні особистості, розкривається механізм впли-

ву самооцінки Я-фізичного на поведінку людини у соціумі (Х.Л. Бі, Б.М. Бурн, Р. Комер, М. Мольц, Ф. Райс, С. Фішер).

Негативне емоційне ставлення до себе може деформувати особистість, знижуючи самооцінку і викликаючи тривожність і депресивні стани. Особливо гостро ці процеси відбуваються у підлітковому і юнацькому віці (Л.С.Виготський, І.С.Кон, А.Є.Лічко, В.Д.Менделевич, Р.В.Моляко, Т.І.Нечитайло, О.Т. Соколова). Низька самооцінка зовнішності в цілому або її рис за певних об'єктивних і суб'єктивних чинників може бути причиною розвитку межових психічних захворювань, які вимагають своєчасної психологічної допомоги на етапі формування захворювання і застосування психокорекційних методів (Л.Ф. Бурлачук, І.А. Грабська, Н.Ю. Максимова, В.Д. Менделевич), психологічного забезпечення психічного і фізичного здоров'я (В.М. Белов, Г.К. Дзюб, О.С. Кочарян, Л.Ф.Шестопалова)

Саме в підлітковому віці уявлення про своє тіло впливає на статеву ідентифікацію та формування соціальної ідентичності. Усвідомлення естетичної та фізичної дії своєї зовнішності на оточуючих, відповідність соціальному еталону зовнішньої привабливості є для підлітків фундаментом подальших соціальних взаємодій і особистісної самореалізації (С.Кривцова, Р.Моляко, Т.Нечитайло, А.Черкашина).

У вітчизняній психології досліджувалися проблеми генезу образу фізичного Я у підлітковому віці (Т.Нечитайло), тілесні границі та функції тіла підлітків (Ю.Рождественський), деформації схеми тіла та зовнішності (Р.Моляко). Однак ряд питань, пов'язаних з особливостями усвідомлення образу фізичного Я у підлітків, його зв'язків з самооцінкою, впливом соціально-психологічних чинників на особливості прояву залишаються недостатньо вивченими, що ми й намагались з'ясувати у нашій магістерській роботі.

Таким чином, соціальна значущість проблеми та її недостатнє наукове вивчення і обумовили вибір теми магістерського дослідження: **"Психологічні особливості розвитку образу фізичного Я у підлітків"**.

Об'єкт дослідження - образ фізичного Я особистості.

Предмет дослідження - особливості образу фізичного Я у підлітковому віці.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей прояву образу фізичного Я підлітків та доцільності використання психокорекційних методів з метою його гармонізації.

Гіпотеза дослідження: становлення образу фізичного Я у підлітковому віці характеризується віковими, статевими та індивідуальними відмінностями та може значно деформуватись під впливом сукупності чинників, зниження дії яких засобами психокорекційного тренінгу сприятиме підвищенню самоприйняття особистості.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан теоретичних розробок та дані емпіричних досліджень з проблеми образу фізичного Я особистості і визначити теоретичні підходи до проблеми дослідження.

2. Підібрати адекватний методичний інструментарій для психодіагностики образу фізичного Я особистості підліткового віку.

3. Виявити особливості прояву образу фізичного Я у підлітковому віці. Охарактеризувати вірогідні чинники деформацій образу фізичного Я та стратегії поведінки особистості при його деформаціях.

4. Обґрунтувати, розробити та апробувати програму гармонізації образу фізичного Я особистості підліткового віку.

Методи дослідження. Для реалізації дослідження використовувався комплекс *теоретичних* (аналіз та систематизація досліджень у наукових літературних джерелах, інтерпретація та узагальнення результатів теоретичних та емпіричних досліджень), *емпіричних* (спостереження, бесіда, анкетування, тести, експеримент) та математичних методів дослідження.

На різних етапах дослідження використовувалися психодіагностичні методики: семантичний диференціал (Ч.Осгуда у модифікації Р.Моляко), методика Ч.Спілбергера і Ю Ханіна, кольоровий тест незадоволеності власним тілом САРТ (С.Фішера), проєктивна методика «Автопортрет» (О.С.Романова),

опитувальник-анкета ставлення до зовнішності (Р.В.Моляко), методика самоопису зовнішності, методика об'єктивного оцінювання зовнішності.

Статистичний аналіз отриманих результатів проводився з використанням кореляційного аналізу (т-критерій Стьюдента, коефіцієнт кореляції Пірсона) та інших методів математичної обробки даних.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають положення про визначення поведінки людини як функції особистісних рис та ситуації (Л.Ф. Бурлачук), уявлення про поняття та місце образу фізичного Я в структурі Я-концепції (М.І. Боришевський, Р. Бернс, О.Є. Гуменюк, А.Н. Дорожевець, О.Т. Соколова, В.В. Столін, С. Фішер); уявлення про структуру образу фізичного Я як взаємодію когнітивного, афективного та поведінкового компонентів (О.Т. Соколова); значущість підліткового віку як сенситивного періоду у процесі становлення образу фізичного Я (І.Булах); важливість формування адекватної самооцінки зовнішності у цьому віковому періоді (В.А. Аверін, В.М. Белов, Х.Л. Бі, Б.М. Бурн, М. Кле, Ф. Райс, А.О. Реан, О.Т. Соколова); роль активних соціально-психологічних методів навчання в особистісному зростанні (І.Вачков, Ю.Емельянов, Н.Хрящева, Т.Яценко).

Етапи і експериментальна база дослідження. Психодіагностичне дослідження проводилось упродовж 2015-2017 рр. На першому етапі вивчався стан проблеми у науковій літературі; на другому етапі проводилось експериментальне дослідження; на третьому етапі проводився аналіз та інтерпретація результатів дослідження, оформлення магістерської роботи.

База дослідження: загальноосвітня школа № 61 м. Києва. Загальна кількість досліджуваних - 60 підлітків 7-9 класів (30 дівчат та 30 хлопчиків).

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалися використанням валідних і надійних взаємодоповнюючих методів, що відповідають меті і завданням магістерської роботи, поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих результатів та застосуванням методів математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягають у:

- 1) систематизації існуючих теоретичних розробок та даних емпіричних досліджень з проблеми образу фізичного Я у психологічній науці;
- 2) визначенні та обґрунтуванні поняття "образ фізичного Я" як структурного компонента Я особистості, що являє собою сукупність всіх уявлень людини про власне тіло у поєднанні з емоційною оцінкою і поведінкою;
- 3) виявленні вікових, гендерних та індивідуальних особливостей становлення образу фізичного Я;
- 4) визначенні взаємозв'язку між низькою самооцінкою Я-фізичного і тривожністю підлітків;
- 5) обґрунтуванні та апробації програми тренінгу з гармонізації образу фізичного Я у підлітків.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання отриманих результатів дослідження та програми психотренінгу в роботі шкільного психолога з підлітками з метою гармонізації образу фізичного Я. Володіння інформацією про вікові і гендерні особливості становлення образу фізичного Я дає змогу застосовувати програми попередження його деформацій і пов'язаних з ними емоційних розладів особистості підлітка. Теоретичні та емпіричні результати дослідження можуть бути використані у ВНЗ при підготовці вчителів та практичних психологів для закладів освіти.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (97 найменувань). Текст викладено на 98 сторінках комп'ютерного набору.

Приклад оформлення таблиць та рисунків

Таблиця 2.1.

Кількісні результати самооцінки підлітками своєї особистості (у %)

Самооцінка особистості	7 клас		8 клас		9 клас	
	хлопці	дівчата	хлопці	дівчата	хлопці	дівчата
позитивна	84	86	76	68	76	72
негативна	16	14	24	36	24	28

Таблиця 2.1.

Розподіл показників особистісної та ситуативної тривожності досліджуваних за шкалами методики Ч.Спілбергера та Ю.Ханіна

N=54

Рівні тривожності / Вид тривожності	Низький		Помірний		Високий	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Ситуаційна	7	12,9	27	50,0	20	33,7
Особистісна	13	24,1	24	44,5	17	31,4

Таблиця 3.1.

Порівняльний аналіз середніх показників тривожності у досліджуваних експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп (у %)

Види тривожності	ЕГ (n=14)		КГ (n=14)	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Особистісна	44,5	37,5	42,3	39,9
Ситуативна	47,2	35,4	44,9	42,7
Загальна шкільна	56,5	31,1	54,2	49,2

Результати значущих кореляційних зв'язків між шкалами методики ШТРР та теста шкільної тривожності Філіпса (за методом рангової кореляції Спірмена)

Змінна I	Змінна II	Коефіцієнт кореляції r_s	Статистична похибка p
Обізнаність 1 (ШТРР)	Фрустрація потреби у досягненні успіху (Філіпс)	- 0,439	0,05
Обізнаність 1 (ШТРР)	Страх у стосунках з вчителями (Філіпс)	- 0,546	0,05
Обізнаність 2 (ШТРР)	Фрустрація потреби у досягненні успіху (Філіпс)	- 0,482	0,05
Обізнаність 2 (ШТРР)	Страх перевірки знань (Філіпс)	- 0,405	0,05
Обізнаність 2 (ШТРР)	Страх у стосунках з вчителями (Філіпс)	- 0,703	0,01
Класифікація понять (ШТРР)	Фрустрація потреби у досягненні успіху (Філіпс)	- 0,448	0,05
Класифікація понять (ШТРР)	Страх у стосунках з вчителями (Філіпс)	- 0,473	0,05
Узагальнення (ШТРР)	Фрустрація потреби у досягненні успіху (Філіпс)	- 0,476	0,05
Узагальнення (ШТРР)	Страх самовираження (Філіпс)	- 0,409	0,05
Загальний рівень розумового розвитку (ШТРР)	Фрустрація потреби у досягненні успіху (Філіпс)	- 0,519	0,05
Загальний рівень розумового розвитку (ШТРР)	Страх у стосунках з вчителями (Філіпс)	- 0,482	0,05
Загальна тривожність (Філіпс)	Загальна шкільна тривожність (Філіпс)	0,779	0,01

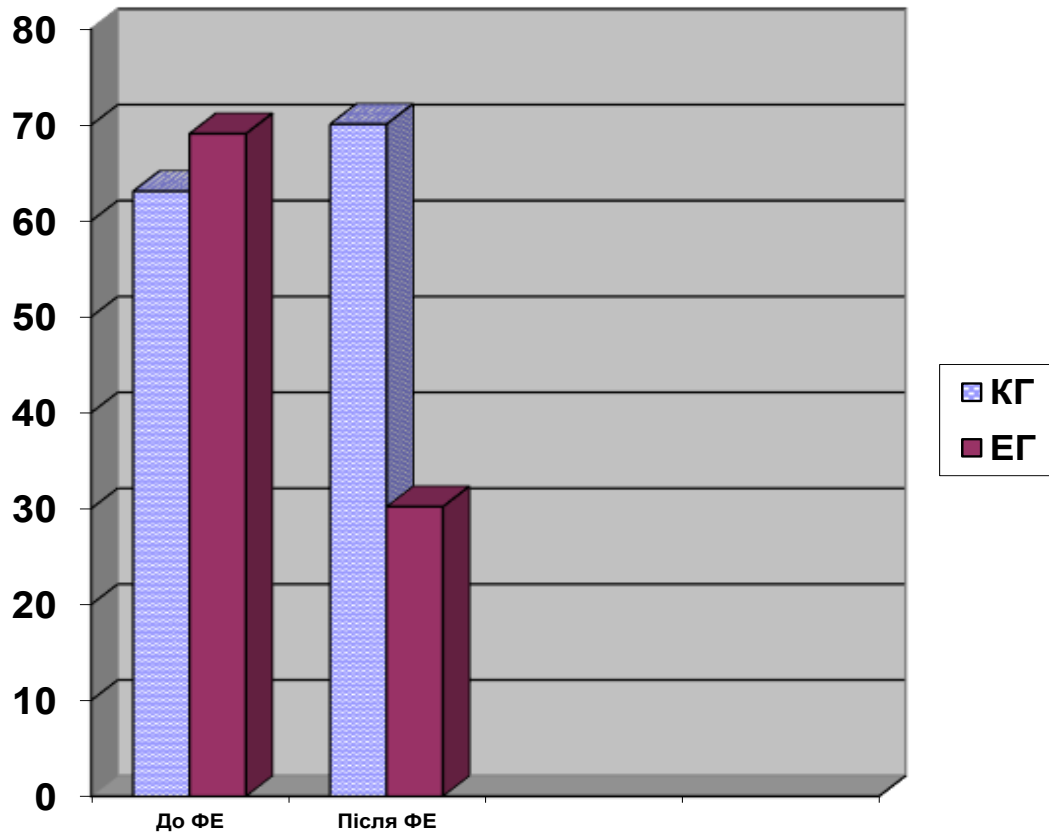

Рис.3.1. Кількісні показники рівня ситуативної тривожності підлітків до та після проведення формувального експерименту.

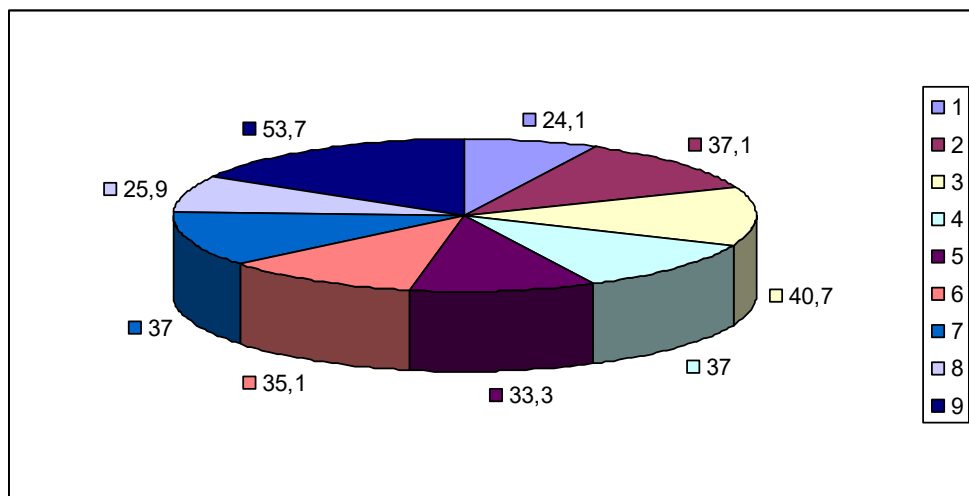

Рис. 2.2. Високий рівень вираженості показників шкільної тривожності (у %) за методикою Філіпса.

**Приклади оформлення списку літератури
згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація.
Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила
складання» з урахуванням правок (код УКНД 01.140.40)**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
	Книги
Один автор	Скидан О. В. Аграрна політика в період ринкової трансформації : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2008. 375 с.
Два автора	Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ, 2005. 308 с.
Три автора	Скидан О. В., Ковальчук О. Д., Янчевський В. Л. Підприємництво у сільській місцевості : довідник. Житомир, 2013. 321 с.
Чотири автори	Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А. Київ : Укראгропромпродуктивність, 2006. 106 с. Основи марикультури / Грициняк І. І. та ін. Київ : ДІА, 2013. 172 с.
П'ять і більше авторів	Екологія : навч. посіб. / Б. В. Борисюк та ін. Житомир, 2003. 174 с. Методи підвищення природної рибопродуктивності ставів / Андрющенко А. І. та ін. ; за ред. М. В. Гринжевського. Київ, 1998. 124 с.
Колективний автор	Органічне виробництво і продовольча безпека : зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. / Житомир. нац. агроєкол. ун-т. Житомир : Полісся, 2015. 648 с.
Багатотомне видання	Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть : у 4 т. / гол. ред. В. В. Моргун. Київ : Логос, 2001. Т. 2. 636 с. Фауна України. В 40 т. Т. 36. Инфузории. Вып. 1. Суктории (<i>Ciliophora, Suctorea</i>) / И. В. Довгаль. Киев : Наукова думка, 2013. 271 с.
За редакцією	Доклінічні дослідження ветеринарних лікарських засобів / за ред. І. Я. Коцюмбаса. Львів : Тріада плюс, 2006. 360 с.
Автор і перекладач	Котлер Ф. Основы маркетинга : учеб. пособие / пер. с англ. В. Б. Боброва. Москва, 1996. 698 с. Брігхем Є. В. Основы фінансового менеджменту / пер. з англ. В. Біленького та ін. Київ : Молодь, 1997. 998 с.
	Частина видання
Розділ книги	Саблук П. Т. Напрямки розвитку економіки в аграрній сфері виробництва. <i>Основи аграрного підприємництва</i> / за ред. М. Й. Маліка. Київ, 2000. С. 5–15.

Розділ книги	Саблук П. Т. Напрямки розвитку економіки в аграрній сфері виробництва. <i>Основи аграрного підприємництва</i> / за ред. М. Й. Маліка. Київ, 2000. С. 5–15.
Тези доповідей, матеріали конференцій	<p>Зінчук Т. О. Економічні наслідки впливу продовольчих органічних відходів на природні ресурси світу. <i>Органічне виробництво і продовольча безпека</i> : зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир : Полісся, 2014. С. 103–108.</p> <p>Скидан О. В., Судак Г. В. Розвиток сільськогосподарського підприємництва на кооперативних засадах. <i>Кооперативні читання: 2013 рік</i> : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 4–6 квіт. 2013 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2013. С. 87–91.</p>
Статті з продовжуючих та періодичних видань	<p>Якобчук В. П. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку підприємництва в аграрній сфері. <i>Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка</i>. 2013. Вип. 148. С. 31–34.</p> <p>Масловська Л. Ц., Савчук В. А. Оцінка результативності і ефективності виробництва органічної агропродовольчої продукції. <i>Агросвіт</i>. 2016. № 6. С. 23–28.</p> <p>Акмеологічні засади публічного управління / Є. І. Ходаківський та ін. <i>Вісник ЖНАЕУ</i>. 2017. № 1, т. 2. С. 45–58.</p> <p>Dankevych Ye. M., Dankevych V. Ye., Chaikin O. V. Ukraine agricultural land market formation preconditions. <i>Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis</i>. 2017. Vol. 65, №. 1. P. 259–271.</p>
	Електронні ресурси
Книги	Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С. Товарна інноваційна політика : підручник. Суми : Університетська книга, 2007. 281 с. URL: ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf (дата звернення: 10.11.2017).
Законодавчі документи	<p>Про стандартизацію : Закон України від 11 лют. 2014 р. № 1315. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18 (дата звернення: 02.11.2017).</p> <p>Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : проект / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822 (дата звернення: 13.10.2017).</p>
Періодичні видання	Клітна М. Р., Брижань І. А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. <i>Ефективна економіка</i> . 2013. № 10. URL: http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=2525 (дата звернення: 12.10.2017).
	Neave H. Deming's 14 Points for Management: Framework for Success. <i>Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)</i> . 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL: http://www2.fiu.edu/~revellk/pad3003/Neave.pdf (Last accessed:

	02.11.2017). Colletta L. Political Satire and Postmodern Irony in the Age of Stephen Colbert and Jon Stewart. <i>Journal of Popular Culture</i> . 2009. Vol. 42, № 5. P. 856–874. DOI: 10.1111/j.1540-5931.2009.00711.x.
Сторінки з веб-сайтів	Що таке органічні продукти і чим вони кращі за звичайні? <i>Екологія життя</i> : веб-сайт. URL: http://www.eco-live.com.ua (дата звернення: 12.10.2017).
	Інші документи
Законодавчі і нормативні документи (інструкції, накази)	Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2164. <i>Урядовий кур'єр</i> . 2017. 9 листоп. Інструкція про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : затв. наказом М-ва фінансів України від 20 квіт. 2015 р. № 449. <i>Все про бухгалтерський облік</i> . 2015. № 51. С. 21–42. Про затвердження Порядку забезпечення доступу вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних : наказ М-ва освіти і науки України від 2 серп. 2017 р. № 1110. <i>Вища школа</i> . 2017. № 7. С. 106–107
Стандарти	ДСТУ ISO 9001: 2001. Системи управління якістю. [Чинний від 2001-06-27]. Київ, 2001. 24 с. (Інформація та документація). СОУ–05.01-37-385:2006. Вода рибогосподарських підприємств. Загальні вимоги та норми. Київ : Міністерство аграрної політики України, 2006. 15 с. (Стандарт Мінагрополітики України)
Патенти	Комбайн рослинозбиральний універсальний : пат. 77937 Україна : МПК A01D 41/02, A01D 41/04, A01D 45/02. № а 2011 09738 ; заявл. 05.08.2011 ; опубл. 11.03.2013, Бюл. № 5.
Авторські свідоцтва	А. с. 1417832 СССР, МКИ А 01 F 15/00. Стенка рулонного пресс-подборщика / В. Б. Ковалев, В. Б. Мелегов. № 4185516 ; заявл. 22.01.87 ; опубл. 23.08.88, Бюл. № 31.
Дисертації, автореферати дисертацій	Романчук Л. Д. Оцінка джерел надходження радіонуклідів до організму мешканців сільських територій Полісся України : дис. ... д-ра с.-г. наук : 03.00.16 / Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир, 2011. 392 с. Романчук Л. Д. Оцінка джерел надходження радіонуклідів до організму мешканців сільських територій Полісся України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : 03.00.16. Житомир, 2011. 40 с.
Препринти	Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. 7 с. (Препринт. НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС ; 06-1).

Примітки:

1. Бібліографічний опис оформлюється згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» з урахуванням правок (код УКНД 01.140.40).

2. Опис складається з елементів, які поділяються на обов'язкові та факультативні. У бібліографічному описі можуть бути тільки обов'язкові чи обов'язкові та факультативні елементи. Обов'язкові елементи містять бібліографічні відомості, які забезпечують ідентифікацію документа. Їх наводять у будь-якому описі.

Проміжки між знаками та елементами опису є обов'язковими і використовуються для розрізнення знаків граматичної і приписаної пунктуації.

3. У списку опублікованих праць вступника, який наводять в рефераті, необхідно вказати прізвища та ініціали всіх його співавторів незалежно від виду публікації.